

*Николаевская О.А.
(Симферополь, Украина)*

ОГЛЯД ОСОБИСТОГО ФОНДУ АБДУРЕШИТА МЕДІЄВА КРИМСЬКОГО РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Неможливо уявіць історыю цілага народу без яскравых асобістасцей, што ўплывалі на погляды, ідэі та дзіі сваіх адноплеміннікі. Такою асобістасцю быў і Абдурешіт Медіев – відатны крымскотатарскі суспільна-політычны діяч, выдавец, журналіст, першы прадставнік крымскіх татар у Дзяржаўнай Думі Расійскай імперыі.

А.Медіев нарадзіўся ў 1880 годзе ў с. Орна (сучасны Армянск) Таврыскай губерні ў біднай сялянскай родзіне. Пачатковую асвету ён атрымаў у традыцыйным крымскотатарскім этнаканфесійным унівэрсытэце – мектебе, пасля чаго працягваў сваё навучанне ў Сімферопальскай татарскай вучыцельскай школе (СТВШ), якую закінчыў ў 1902 г. Ужо наступнага года А.Медіев переежджае ў Карасубазар, з якім пов’язана ўся яго далейшая дзейнасць.

За сваё кароткае жыццё А.Медіев востіг зрабіць досыць багата. Ён прымаў актывну ўдзел у органах мясцовага самавядування Карасубазара, абіраўся дэпутатам Дзяржаўнай Думы Расійскай імперыі другога склікання, дзе займаў пасаду сакратара мусульманскай фракцыі, прымаў ўдзел у дэкалькіх камісіях та быў відомы сваімі палкімі выкрывальнымі прамовамі.

У січні 1906 г. пачало діяць рэгіянальнае карасубазарскае мусульманскае добродійнае таварыства, заснавальнікам та незмінным галавою якога быў А.Медіев. Ця таварыства матэрыяльна дапамагала крымскотатарскім біднякам та, насамперед, моладзі, што навчалася.

Відомы А.Медіев і як журналіст. Ёго статкі та заміткі часта друкаваліся ў публікацыях рэзніх газет. Найбольшы інтэрес выклікаюць яго гострыя збудоденні публікацыі ў бакінскай газеті «Каспій», з якою ён плідна співпрацаваў протягом 1902 – 1905 г.

До гого ж, А.Медіев і сам цікавіўся выдавнчыю справаю. Ён заснаваў та рэдагаваў кілька крымскотатарскіх газет радыкальнага змсту, што часта закрываліся цензураю за рэвалюцыйныя публікацыі. Перадчасна смерць ў травні 1912 года не дазвала А.Медіеву закінчыць яго прагрэсывны та карысныя пачынанні.

Безспрэчна, жыццёвы шлях такоі людзіна заслугоўвае на больш дэталёвае даследаванне. Тому сама собою постае пытанне джерел, патрэбных для стварэння всебічнай та аб’ектыўнай біяграфыі А.Медіева.

Документальныя відомасці прот яго дзейнасць распашырэны ў кількіх архівосховішчах. Але найбольш цікавым ў гэтым плане ё, на наш погляд, асобісты фонд А.Медіева, огляд якога і ё мэтаю гэці статкі.

Асобісты фонд (далі – фонд) А.Медіева зберігаецца ў сховішчах Крымскага Рэспубліканскага краязнаўчага музею (м. Сімферополь), куды ён патрапіў з архіву Цэнтральнага музею Таврыды. Нажаль, калі і звідкі патрапілі дакументы до гэцага музею, дастаеменно не відомо. Фонд А.Медіева неповны і нараховуе 158 адзінац зберігання. Храналогічна дакументы фонду ахоплююць перыяд з лістапада 1901 года по травень 1917 года.

У 1980 годзе была праведана навукава абробка та сістэматызацыя фонду. Здыснелі

це наукові співробітники Кримського Республіканського краєзнавчого музею В.К. Гарагуля, В.І. Мазуряк та С.А.Дружинін. Але, нажаль, за різних причин фонд було оброблено на недостатньому рівні. Так, наприклад, вже під час попереднього огляду матеріалів фонду виникли сумніви щодо датування деяких документів.

Даний огляд архіву А.Медієва базується на попередньому ознайомленні з документами, що дозволило нам зробити наступні висновки.

Під час наукової обробки фонд було систематизовано за тематичним принципом. Документи архіву розподілені за наступними групами та підгрупами. По-перше, це документи, що стосуються службової та суспільної діяльності А.Медієва. Серед них треба виділити: документи про становище мусульманського населення Російської імперії, і зокрема кримських татар; документи стосовно питання освіти кримських татар; документи, що стосуються діяльності II Державної Думи та листування відносно службових та громадських справ. По-друге, особисте листування А.Медієва. По-третє, документи кримськотатарською мовою. І, нарешті, по-четверте, документи, що належали Сулеману Усеїну Алімоллаєву.

Відчувається необхідність надати коротку характеристику кожній групі документів, що містяться в особистому фонді А.Медієва.

1. Документи, що стосуються службової та суспільної діяльності А.Медієва:

а) *Документи про становище мусульманського населення Російської імперії, і зокрема кримських татар.* Ця група містить 12 документів, серед яких прохання татарського населення до різних інстанцій, рукописи чернеток статей А.Медієва стосовно вказаної проблеми, протокол засідання представників мусульман кримських міст тощо. Але найбільший інтерес викликають три документа. По-перше, це рукопис «Проекту правил про управління вакуфним майном і капіталом в Криму», що містить в собі пропозиції щодо управління вакуфним майном після ліквідації відповідної комісії. Найбільш цікавим є те, що на документі є напис: «Реформа Дух[овного] правління и школ. Дискуссия Гаспр[инского] и Медиева о школах и др.», а в тексті документу є декілька виправлень та доповнень, що написані, ймовірно, рукою І.Гаспринського. По-друге, це друкована копія «Проекту основного закону про землю», в основі якого – положення про скасування власності на землю; та, по-третє, друкована копія петиції мусульман Кримського півострову, що її було складено у березні 1905 року з їздом представників кримськотатарського населення в Сімферополі для подання в комітет міністрів. Ця петиція містить в собі пропозиції щодо покращення становища мусульманського населення Російської імперії.

б) *Документи стосовно питання освіти кримських татар.* Ця група складається з 24 документів. Вона не є найбільшою за кількістю одиниць зберігання, проте за своїм об'ємом вона випереджає інші групи. Для цього комплексу документів найбільш характерними є рукописи різних статей, що торкаються даної проблеми, прохання в різні інстанції, доповіді, повідомлення, резолюції стосовно питань національної просвіти кримських татар. Значна частка документів цієї групи пов'язана з діяльністю вже згаданого Карасубазарського кримськотатарського благодійного товариства.

Серед розмаїття документів цієї групи найбільше зацікавлення, на наш погляд, викликають наступні: по-перше, доповідна записка виконуючого обов'язки інспектора СТВШ А.Черногубова на ім'я попечителя Одеського учбового округу. У ній, зокрема,

выкладена каротку історыю цього навчальнага закладу та запропоновані заходи, метою котрых было покращэння дзейнасці цієї школы.

По-друге, це рукопіс статті – відповіді на нагальні пытаньня нацыянальнай прасвіты: «Якою ж павінна быці пачаткова школа для татар». Там падано каротку характэрыстыку трьох існуючых тыпів пачатковай школы для татар: «древних мектебов», «новых мектебов» та «русско-татарских начальных школ».

По-трэце, це рукопіс статті І.Леманова «Школьный вопрос и отношение мусульман к нему». Він пояснюе, чому саме шкільне пытаньня таке злбоденне для татар і чому мусульманське населення краіны з недовірою ставіцца да заходів уряду, спрямованых на змяні в этноконфесійнай асвіці.

в) *Документы, що стасуюцца дзейнасці II Державной Думи.* В цій групі дакументаў місціцца 20 дакументаў, сярэд якіх уплывову частку становляць тэлеграмы з рільных куточків Расійскай імперіі на ім'я членаў мусульманскай фракцыі Державной Думи з проханнямі захісціці інтэресы вірных саме цієї конфесіі.

Сярэд іншых дакументаў, що стасуюцца дзейнасці А.Медісва в якасці дэпутата, найбільш цікавымі є, насампярэд, рукопіс його промовы стасовна неабходнасці зупініці пераселення населення в Сярэдню Азію да тых пір, докі не будэ вірэшенэ аграрнае пытаньня, а таакож рукопісы прааколіва нарад мусульманскаых дэпутатів Державной Думи, в якіх наявні відомасці пра повный склад мусульманскай фракцыі, пра склад камісіі, якій будэ доручэнэ віробіці платформу мусульманскай парламентаьскай групы, в яку, доречі, вхадів і А.Медіев, пра вісунення дэпутатів-мусульман в рільні думьскі камісіі таоо.

г) *Лісавування відносна славобовых та суспільных справ.* До цієї групы належаць 14 дакументаў, сярэд якіх мажа відільці невеликий комплексе, що стасуецца відавннчой дзейнасці А.Медісва. Насампярэд, це два свідэаца. відані на його ім'я. Перша дазвалало відаваты газету «Голос Мусульманіна» (копія), друге – відновідаьнаго рэдактура газету «Наш голас».

Дуже цікавы в цій групі і іншы дакумент, а саме тэкст промовы, що й вісловів А.Медіев на святкуванні 25-рільччя газету «Терджіман».

2. Асобнае лісавуання А.Медісва. Ця група нараховус 31 дакумент, сярэд якіх аакрема відільяецца ліс асобнаго характеру, напісаный А.Медіевым на ім'я якогось Сулеймана. Інші 30 дакументаў – це лісці і тэлеграмы, що іх атрымував А.Медіев. Сярэд аавторів лісців та тэлеграм такі відомі крімсьаотатарські діячі, як І.Гаспрінськый, М.Давідовіч, С.Алімолласв таоо. Значна кількільсць лісців та тэлеграм місцяць в сабі прівітанія, пов'язані із відомым вісавуном А.Медісва у Державній Думі 9 квільтня 1907 р.

Сярэд лісців, аавресованых А.Медіеву, мажа відільці і аакремий комплексе, пов'язаный із його відавннчой та журналісцьскай дзейнасцію. Насампярэд це лісці від рэдактура газету «Каспій» із прапозіціею співробітннцтва, ліс з віддільу журналу «В міре мусульманства» із праханням пра співробітннцтво таоо.

3. Документы крімсьаотатарсьакоу моваю. Це – найскладннша для дослідннків частна фонду А.Медісва. Вона місціць 35 дакументаў, що напісані крімсьаотатарсьакоу моваю арабськымі лігерамы. Астаннэ ще більша ускладннэ завданнэ дослідннків. Цей комплексе дакументаў складаецца, насампярэд, з лісців, сярэд якіх є і ліс з рэдакціі Парызьакоу газету «Мусульманін», а таакож промов, тэкстів

пісень тощо. Вважаю, що ці документи мають право на окреме джерелознавче дослідження після ретельного філологічного аналізу.

4. Документи, що належать Сулейману Усеїну Алімоллаєву, який після смерті А.Медієва був головою правління Карасубазарського мусульманського благодійного товариства. До цієї групи відноситься 21 документ, що їх умовно можна поділити на три підгрупи:

а) документи, що стосуються суспільної діяльності С.У.Алімоллаєва (3 одиниці зберігання);

б) матеріали з'їзду представників мусульманських організацій, 6 – 10 грудня 1914 року (14 одиниць зберігання);

в) матеріали Всеросійського мусульманського з'їзду, травень 1917 року (4 одиниці зберігання).

Завершуючи огляд документів фонду А.Медієва, необхідно звернути увагу дослідників на те, що частина документів не закінчена або не має початку, значна частина рукописів не має дати написання та підписів автора, що частково ускладнює роботу із цими джерелами.

В цілому, документи особистого архівного фонду Абдурсшита Медієва, що зберігається в сховищах Кримського Республіканського краєзнавчого музею, є цінним доповненням для створення біографії цього діяча, дають можливість простежити його внесок в розвиток національної просвіти та видавництва кримських татар, а також допомагають створити уявлення про роботу мусульманської фракції Державної Думи Російської імперії другого скликання.

Поступило в редакцію 15.02.2002 г.

Хаяли Р.И.

(Симферополь, Украина)

ДЕПОПУЛЯЦИЯ И СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КРЫМСКОТАТАРСКОГО НАРОДА В УСЛОВИЯХ РЕЖИМА СПЕЦПОСЕЛЕНИЙ (1944 – 1956 гг.)

После освобождения Крымской АССР в апреле-мае 1944 г. Государственным Комитетом Обороны был составлен детальный план по переселению крымских татар в отдаленные районы СССР. Для подготовки и проведения этой операции в Крым прибыли заместители Наркома внутренних дел СССР Б. Кобулов, И. Серов.

Операция по выселению крымских татар войсками НКВД началась рано утром 18 мая и закончилась 20 мая к 16 часам дня местного времени. Всего из Крыма было депортировано, по официальным источникам, 45384 семьи, или 191014 человек, по партийным документам – 194111 лиц [1]. Однако необходимо отметить, что накануне депортации предполагалось выслать примерно около 140 000 крымских татар. Счетчики, проводившие перепись крымских татар накануне выселения, не имели профессиональных навыков по учету, тем более, учет населения осуществлялся в условиях военного времени. Это подтверждается и разнoboем в количественных данных спецпереселенцев уже по прибытию к месту назначения. Хотя разность этих